

НЕВРЕГУЛЬОВАНІ ПИТАННЯ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я НА ШЛЯХУ ДО ЄДИНОЇ ПОМІСНОЇ ЦЕРКВИ

Кобетяк Тарас

аспірант

Житомирський державний університет ім. Івана Франка

ORCID 0009-0005-5081-3717

Хоча 6 січня 2019 р. стало знаковою датою для українського православ'я, оскільки отримання Томосу про автокефалію засвідчило відновлення самостійного статусу православної церкви в Україні, процес утвердження єдиної помісної церковної структури ще не завершився. Її формування могло б сприяти консолідації українського суспільства, посиленню національної згуртованості та зміцненню духовних основ держави, що є особливо актуальним в умовах повномасштабної російської агресії. Разом з тим на шляху до повного об'єднання православного середовища зберігається низка суперечностей і неврегульованих питань, які ускладнюють реалізацію цього процесу.

Сучасна конфесійна структура українського православ'я наочно демонструє збереження внутрішньої фрагментації. За даними Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, станом на 1 січня 2025 року Православна Церква України налічувала 8511 релігійних організацій та користувалася 6370 культовими спорудами. Водночас Українська Православна Церква (МП) зберігала 10118 релігійних громад і 9309 культових будівель. Окрім цих двох найбільших юрисдикцій, продовжують діяти Українська Православна Церква Київського Патріархату на чолі з почесним патріархом Філаретом, а також інші православні об'єднання, зокрема Древлеправославна Церква України та Руська Старообрядницька Церква [1].

Хоча простежується тенденція до зростання впливу ПЦУ, цей процес відбувається доволі повільно. Навіть після сплеску активності на тлі початку повномасштабного вторгнення темпи переходів до ПЦУ з кожним роком знижуються. Відтак процес формування ЄППЦ в Україні залишається далеким від завершення. Хоча номінальним об'єднувачим центром виступає ПЦУ, фактично зберігається паритет між нею та УПЦ (МП). Така ситуація зумовлена низкою проблем, які ускладнюють подальшу консолідацію православ'я в Україні.

1. Політизація процесу та відсутність чіткої ролі держави. Основним каталізатором активізації процесів об'єднання стала не стільки ініціатива з боку церковного середовища, скільки політична воля тогочасного керівництва держави. Попри конституційний принцип відокремлення церкви від держави, остання виступає активним учасником релігійно-організаційних трансформацій і в наші дні. Спостерігається вибіркова підтримка з боку окремих місцевих органів влади щодо переходів громад із УПЦ (МП) до ПЦУ. Водночас зафіксовано й протилежні випадки, коли влада на місцях гальмує або блокує аналогічні ініціативи, що свідчить про відсутність єдиного підходу та прозорих правових процедур.

Особливої уваги заслуговує нещодавній Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», який частина експертів розглядає як фактичну заборону діяльності УПЦ (МП). Втім, поки незрозуміло, як працюватиме Закон України №3894-IX і чи буде працювати взагалі [4, с. 164]. Якщо його застосування відбуватиметься без належного правового підґрунтя та широкого суспільного консенсусу, це стане потенційним чинником розділення української спільноти. У цьому контексті особливо важливо уникати популізму та надмірного адміністративного тиску

Разом із тим надмірна відстороненість держави від релігійної сфери може створювати додаткові ризики в умовах інформаційної війни та загроз національній безпеці. Церква залишається одним із найвпливовіших суспільних інститутів, що бере участь у формуванні

громадських настроїв і ціннісних орієнтирів. З огляду на це державна політика має спиратися на збалансований підхід, поєднуючи гарантії свободи віросповідання з удосконаленням правового регулювання участі релігійних організацій у суспільному житті [3, с. 17].

2. Відсутність чітко врегульованої статутної документації релігійних громад. У багатьох випадках церковна громада фактично ототожнюється з громадою населеного пункту, що ускладнює визначення реальних членів релігійної спільноти. У статутах часто бракує чіткого переліку осіб, які належать до громади та мають право брати участь у прийнятті рішень. Унаслідок цього виникають ситуації, коли активне ядро вірян блокує ініціативи, що відповідають позиції більшості, або ж навпаки – рішення ухвалюють люди, які не мають безпосереднього стосунку до релігійної громади. Це породжує додаткові джерела напруги, суперечок і затягує процеси переходів та об'єднання.

3. Низький рівень активної залученості вірян до церковного життя. Хоча Україна залишається однією з найбільш релігійних країн Європи, а близько 70 % населення ідентифікують себе як православні [5], релігійність значної частини населення має позацерковний, дифузний та обрядовий характер. Багато вірян не розрізняють відмінностей між різними православними юрисдикціями. Це підтверджує висока частка респондентів, які декларують себе православними, але не конкретизують конфесійну приналежність – 22 % у 2020 р. та 7 % у 2024 р. Така ситуація формує середовище релігійної невизначеності, уповільнює трансформаційні процеси та підтримує конфесійну роздробленість.

4. Майнове питання. Релігійні інституції варто розглядати не лише крізь призму метафізичних чи трансцендентних вимірів, але й як соціальні організації, що володіють значними матеріальними ресурсами. Здавалося б, в умовах зовнішньої загрози релігія мала б консолідувати, але сьогодні боротьба за церковне майно і прихожан лише роз'єднує [2, с. 217]. Різні православні юрисдикції нерідко претендують на одні й ті ж споруди, земельні ділянки та господарські об'єкти, що призводить до конфліктів і судових спорів. Водночас нерегульованим залишається статус духовенства після переходу громади: постає питання їхнього майбутнього місця в ієрархії, можливостей служіння та користування майном, яке раніше надавалося в їхнє розпорядження громадою.

Таким чином, процес становлення ЄППЦ в Україні перебуває лише на початковому етапі та наштовхується на низку чинників, що його уповільнюють. Для досягнення реального консенсусу між представниками різних православних деномінацій держава має відігравати активну, але не директивну роль, натомість створюючи правові, суспільні та інституційні умови для об'єднання. Важливим завданням на цьому етапі є пошук балансу між гарантуванням релігійної свободи та захистом національної безпеки. Успішне розв'язання цього завдання створить умови, за яких помісна церква зможе не лише виконувати свою духовну місію, а й стати вагомим чинником суспільної єдності та символом національної консолідації.

Список літератури:

1. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2025 року (за даними обласних державних (військових) адміністрацій) [Електронний ресурс]. 2025. URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1GBvBU38ow83NQaMPzXTO5pE2teGqwPtH/edit?gid=105173160#gid=105173160> (дата звернення: 05.06.2026).

3. Крутий В. Трансформація політичної системи суспільства в умовах гібридної війни : дис. д-ра політ. наук. Київ, 2018. 436 с.

4. Марчишак А. Свобода совісті, релігії та церкви як інструмент гармонізації державно-церковних відносин в умовах війни. Буковинський богословський вісник. 2025. № 4. С. 9–19. DOI: 10.37406/3041-1378/2025-4-1.

5. Мельничук І. Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» (2024): політико-правові підстави прийняття і ймовірні наслідки для

православних церков в Україні. Літопис Волині. 2024. № 31. С. 162–169. DOI: 10.32782/2305-9389/2024.31.25.

6. Обласні, Київська міська державні (військові) адміністрації. Звіт про забезпеченість церков і релігійних організацій України культовими будівлями та приміщеннями, пристосованими під молитовні, станом на 1 січня 2025 року [Електронний ресурс]. 2025. URL:

https://docs.google.com/spreadsheets/d/1IvDK_Vn_OEscqT8KYHKnUhG12KUhNcgH/edit?gid=235354372#gid=235354372 (дата звернення: 05.06.2026).